

PODROČJE MEDVEDA (OKOLJE : PROTIOKOLJE)

*... and all the children are
insane all the children are insane
waiting for the summer rain ...
(Jim Morrison, The End)¹*

Uvod

Besedilo predvsem analizira odnos med okoljem in protiokoljem. To pomeni, da ugotavlja, kako okolje učinkuje na delo v protiokolju, kako protiokolje na to reagira, kako spet okolje sprejema protiokolje itd. Analiza je empirična. Snov črpa iz prakse terapevtske kolonije na Rakitni.

Besedilo seveda ne more povedati vsega o koloniji. Zajema le en vidik, ki je že omenjen. Seveda bi se dalo tudi o tem vidiku napisati precej več, vendar naju prostor omejuje. Poleg tega tudi analiza ni sklenjena celota, ampak ostaja nekako na pol poti med ugotavljanjem dejstev in perspektivo njihove uporabe. Taka ostaja po najini volji.

Drugi del je strnjen in urejen prepis magnetofonskega posnetka pogovora, ki sva ga avtorja imela nalašč v ta namen, ker se nama je oblika te vrste zdela bolj učinkovita.

Informacije o koloniji ter obdelavi drugih vidikov njenega dela se bodo našle tudi v drugih strokovnih in poljudnih časopisih in revijah; vendar zdaj še ne veva, kje vse. Pri tem cenjenih bralcev ne sme motiti, če se bodo nekatere informacije, mnenja, ugotovitve itd. prekrivale.

1 To delo ima o obravnavani temi tudi sicer še precej povedati.

Kolonija in okolje

Zdravilišče

Če predpostavimo, da je imela naša terapevtska kolonija osnovne značilnosti protiokolja, je bilo mladinsko klimatsko zdravilišče Rakitna (»naš gostitelj«) primarni prostor, v katerem se je protiokolje srečalo z okoljem. Za zdaj sta kategoriji »okolje« in »protiokolje« še povsem nedoločeni, a upava, da se bosta z nadaljnjo analizo konkretizirali. Analogijo okolju in protiokolju bi lahko našli tudi v paru institucija in neinstitutija (morda polinstitutija) ter še kje drugje, vendar se zdaj zdi nesmiselno govoriti o tem. Še preden sva prišla na Rakitno, sva imela zaradi prejšnjih izkušenj občutek, da bo nekaj konfliktnih situacij, vendar si teh situacij nisva mogla zamisliti dovolj določeno, poleg tega pa tudi nisva predvidevala tako visoke stopnje drastičnosti.²

Konfliktna situacija se je nastala že prvi dan, ko je nekaj fantov iz naše kolonije (to nikakor niso »naši otroci«!) imelo v rokah palice, ker so se nekateri drugi obešali na veje dreves okrog zdravilišča, ker so otrokom iz zdravilišča vzeli žogo in morda še kaj. Sledila je osebna intervencija zdravnice, ki je hkrati tudi primarijka zdravilišča.

Njen nastop je bil avtoritativen (vrnite žogo!, tebe pa poznam od takrat, ko si bil pri nas!, izginite od tod in pojdite tja!) in je pri nekaterih fantih logično izzval sovražne reakcije. Pri tem naju ni toliko motil avtoritativen nastop (ker drugačnega nisva niti pričakovala), ampak predvsem to, da se »organ institucije« že od vsega začetka ustraši za svoje imetje in nastopi tako paranoično. Pri tem sva se čutila izločena, ker nisva mogla reagirati tako, kakor se nama je zdelo prav (nedvomno se nama ni zdelo v redu, če so fantje ogrožali veje dreves, vendar sva menila, da imajo prvi dan pravico »raziskati teren« in doseči osnovno stabilnost na novem ozemlju).

-
- 2 Ker se še ne ve, kdo sta bila tadva, ki sta prišla na Rakitno, sledi pojasnilo. Tam sva bila vzgojitelja in terapevta, vendar ne edina. Vseh vzgojiteljev nas je bilo šest, poleg tega pa so bili še drugi (pedagoški vodja, vodja kolonije, raziskovalci itd.). Pogledi vseh teh ljudi na delo v koloniji, za razmere v njej ipd., so se v osnovnih zadevah ujemali, vendar so bila razhajanja v specifičnih problemih. Besedilo piševa skupaj zato, ker sva imela tudi na specifična vprašanja ponavadi enake ali vsaj zelo podobne poglede. Tako piševa predvsem v svojem imenu in sprejemava odgovornost za svoja mnenja sama, kar pa nikakor ne pomeni, da so to mnenja izključno od naju dveh.

Tu ne bi mogla naštetati celotnega inventarja »grehov« in »krivic«, kar tudi ni najin namen. Vsekakor pa hočeva dati še nekaj primerov, na podlagi katerih bova skušala izluščiti osnovne poteze pedagoške teorije in prakse zdravilišča. Omenila bova bolj tipične primere, ki so prizadejali zdravilišču tudi največ skrbi.

Fantje so v času kolonije (en mesec) razbili nekaj krožnikov in skodelic. Po mnenju enega vodilnih delavcev zdravilišča je bilo to storjeno iz gole prešernosti in zato, ker jim polenta ni bila dovolj dobra. Najino mnenje je sicer bilo, da je nekaj takega kot »prešernost« preveč abstrakten pojem, da bi z njim zajeli občutje in razpoloženje fanta, preden in medtem ko je razbil kak prehranjevalni pripomoček. Sploh pa prešernost ni destruktivna. Implikacija zdraviliške pedagogike, ki je sledila, je bila zahteva po povračilu materialnih stroškov, kajti zdravnica je rekla, da mora vsak materialno stati za svojim dejanjem. Rekla je, da tu ni bife, kjer bi se namerno razbijanje plačalo trikratno, vendar pa da je to čisto logično in se tako povsod dela ter da je to splošno sprejeta norma. Rekla je tudi, da povračilo stroškov za razbit krožnik sploh ni kazni, ampak samo odškodovanje in da je relacija daj-dam potemtakem vzgojna. Ne glede na to, da je tu pogledala na svetlo apologija menjalnih in blagovnih odnosov v najbolj izkristalizirani obliki, kot si jo je sploh mogoče zamisliti, je to povedala s tako naravnim in toplim materinskim glasom, da je bilo kar grozljivo. Treba je še povedati, da je bilo posodje plačano iz vsote, ki je bila namenjena za kolonijo.

Konflikti so se nadaljevali, naraščali, upadali. Ko so prihajale razne delegacije na obisk, smo se z zdravnico in upravnico zelo splošno pogovarjali, ugotavljali, da so oni vzgojna, mi pa terapevtska kolonija, da imamo različne poglede, ki pa se nekje vendar srečujejo; da je dobro, če ne hodimo preveč drug drugemu v zelje in da se sploh lahko dobro razumemo.

Noži – Osebe v zdravilišču so zelo motili noži, s katerimi so fantje hodili okrog zdravilišča. Menda ga je eden nastavljal eni izmed njihovih vzgojiteljic na grlo. Oni nože vedno zaplenijo, mi pa smo jih le v začetku. Ko so dobili druge, smo jim jih pustili, zraven pa izrazili željo, da z njimi ne bi motili oseba in otrok iz zdravilišča, pa tudi, da se ne bi poklali med seboj. Podobno je bilo z loki.

Kletvice – Menila sva (menili smo), da je tu edina priložnost, kjer otroci lahko mirno izkolnejo svoje nezadovoljstvo, bolečino, frustracije. S tem niso izživel samo svoje agresije po simbolični poti,

kar je s terapevtskega vidika pozitivno, hkrati pa za družbo v nekem smislu manj moteče kot pretepanje in ubijanje, ampak so dobili tudi izkušnjo izražanja svojih čustev. Predvsem tistih, ki so sicer z represijo družbe in lastnega superega potisnjena ali izražena po neustreznih poti: jeza, sovraštvo, strah, prav tako neovirano veselje, radost, prešernost. Osebe v zdravilišču tega ni preneslo niti takrat, ko so otroci iz naše kolonije v začetku pri obiskih staršev kaki mamici rekli kaj takega kot »dobra pička« (ali tu sploh obstaja kakšna seksualna konotacija in če obstaja?), niti takrat, ko so to rekli njim, tj. vzgojiteljem, zdravnicam ali sestri. Tedaj še manj! Meniva, da v vzgojnem procesu nastopi prvi uspeh tedaj, ko otrok prekolne vzgojitelja – seveda v njegovi prisotnosti.

V tem besedilu sicer ne govoriva o vsebini in slogu najinega dela, vendar se temu ne moreva vedno izogniti, če hočeva biti dovolj ilustrativna. Tako je treba povedati, da smo vsi vzgojitelji delali z otroki vaje (pri katerih mi nismo abstinerjali), katerih namen je bila predvsem sprostitve, gotovost, zaupanje sosednjemu, stabilnost), v višjem stadiju tudi verbalizacija občutkov, ki jih povzročajo vaje. Zdravnica je rekla, da ona te terapije ne pozna, da pa se rada pouči o njej, saj če je to kaka nova oblika dela z otroki, bo že držalo. Vendar pa se njej ne zdi, da je za tako težko motene otroke, kot jih imamo mi, dobro, če prihaja med njimi do fizičnih in celo intimnih dotikov, če izražajo svoja čustva ter občutke itd.

In še en primer, ki ga je povedala zdravnica – je tale: ko »naše otroke« boli glava ali kaj podobnega, mi reagiramo tako, da jih vzamemo v naročje, malo potresemo, nato pa jih odslovimo z besedami: »Je že dobro, ne boli več.« Nato nekateri izmed teh otrok, predvsem tisti, ki so že prej bili pri njih, pridejo k njej in se ji potožijo ter jo prosijo za tableto, s katero si ozdravijo bolečine.

Iz navedenih primerov so najbolj razvidne le karakteristike vzgojnih pogledov zdraviliškega osebja:

- materialno stati za dejanjem je vzgojno; iz »prešernosti« lahko razbije krožnik samo tisti, ki ima trideset dinarjev, da jih plača; »zdraviliška imovina« (vključno z vejami dreves) ni tu zaradi otrok, ampak so otroci zaradi nje;
- vzgojno delo se izogiba vsakemu tveganju: fizično ali simbolično ogrožati človeka je tabu; da bi se ogrožanje človeka po človeku odpravilo, ni treba z otrokom trdo delati, mu dajati možnosti izživetja agresije in regeneracije neagresivnih čustev, pač pa mu

je treba odvzeti nože in loke ter mu prepovedati preklinjanje – sicer kazni;

- terapevtsko delo (v najširšem pomenu besede) z otrokom ni potrebno, z »motenim« otrokom celo škodljivo; namesto regeneracije čustev in čutov imamo »medikamentozno terapijo« (skovanka s *contradictio* in *adjecto*): tablete itd.; kar pomeni, da so ti otroci kar moteni, da jih v socializaciji ni nihče motil in da je motenost per definitionem dana z rojstvom.³

Terapevtske skupnosti, situacijske drame, v katerih so nastopali tako vzgojitelji kot gojenci, ročno delo, slikanje itd. – celo to je bilo problematično, ker je osebe v zdravilišču to zaznavalo kot privilegij naših gojencev (oni česa takega namreč niso nikoli počeli, kar so opravičevali s tem, da nimajo možnosti; dejansko pa smo mi te stvari počeli z odpadnim materialom, ki je skoraj zastoj, medtem ko so njihove materialne možnosti večje od naših, očitno pa jim primanjkuje volje).

Vas

Najin namen je iz nekaterih primerov vsaj deloma prikazati vzorce, v katerih se je gibalno reagiranje vasi na terapevtsko kolonijo. Rakitna je (po površni oceni) dokaj tipična patriarhalna kmečka skupnost in zato ji terapevtska kolonija, kakršna je bila naša, z določenimi načeli in tudi nasploh z vzgojno prakso diametralno nasprotuje. V precejšnji meri so tipični tudi predsodki, na katere smo s svojim delom in deloma tudi že s svojo navzočnostjo zadeli. Seveda je treba takoj poudariti, da se ne predsodki ne načela verjetno ne razlikujejo dosti od tistih v okolju, ki ni kmečko; torej »kmečkost« tu ni kaka bistvena determinanta, ampak bolj kot pripomoček pri opisu. Bistvene determinante naj bi prišle na dan v tem pisanju. Osrednja tema tega dela razprave je odnos vasi (izražen prek njenih formalnih ali neformalnih

3 Glede motenosti bi bilo vredno pripomniti, da se običajno govori samo o motenosti, ločeno od motečnosti, motenja. Ker pa postane človekova motenost problematična šele tedaj, ko moti ustaljeni red, se zaradi sinhronega, statičnega gledanja na motenost navrže motečnost kar motenemu. Tisti je potem kot moten in moteč izvržen iz obstoječega reda in hospitaliziran v razne institucije. »Imamo klinične termine za moteno osebo, za moteče pa ne« (R. D. Laing & A. Esterson: *Sanity, Madness and the Family*, Penguin 1973, str. 149 – v opombi).

predstavnikov) kot dokaj tipičnega predstavnika slovenskega okolja do terapevtske kolonije, ki je bila med drugim tudi poskus kreiranja neke vrste protiokolja.

Primer par excellence je nasilje (fizično, pa tudi verbalni napadi) vaščanov do vzgojiteljev in gojencev. Do tega je prihajalo vse od začetka pa čisto do konca. Zanimivo je to, da se je proti koncu nasilnost po eni strani stopnjevala, po drugi strani pa se je krepil tudi njen antipod, sprejemanje in pripravljenost za sodelovanje.

Primer 1): Zvečer na pravkar pokošenem travniku; otroci se igrajo na senenih kopicah, vzgojitelji sestankujejo na seneni kopici (oboje je prepovedano). Priteče kmet in začne brez opozorila brcati in tepsti otroke (enega je obrcal do krvi, precej jih je bilo potolčenih, ena deklica je zaradi šoka bruhala in sploh je bilo razburjenje precejšnje). Priskoči vzgojitelj: kmet se zadere: »Ali ste vi vzgojitelj?« Pritrdilnemu odgovoru sledi udarec (s plosko pestjo po levi strani obraza). Vzgojitelj (eden od avtorjev) se je obvladal, ker so ga mirili ostali (sicer se ne bi). Na poti domov sledi še simbolična gesta gojencev: pritekli so iz doma in hoteli kmeta napasti s kamenjem.

Primer 2): Gojenca z lasmi čez ušesa hočejo v bifeju ostriči (zanimivo pri tem je to, da je bilo pri obiskovalcih bifeja velikokrat opaziti tudi pripravljenost, da gojencem plačajo alkoholne pijače; glede na ostali odnos do njih je težko to imeti za dobronamerno naklonjenost in obravnavanje gojencev kot odraslih – prej kot pretvezo za nadaljnje agresivne izpade), Podobne težave so imeli tudi vzgojitelji.

Primer 3): Zvečer ob enajstih se v naši depandansi prikažeta dva mladeniča in se predstavita, da sta iz krajevnne skupnosti in da sta prišla »malo pogledat« (to je bilo zadnje dni – takoj po vrnitvi z zadnjega kresa; ob tem je treba še povedati, da smo že prej slišali, da se krajevna skupnost ne ozira na nas s preveč dobrohotnim očesom). Omenjena mladeniča očitno nista bila trezna in sta se obnašalo nekoliko izzivalno, vendar ne preveč (na naši strani je bilo šest odraslih moških). Eden od »vzgojiteljev-rezervistov« ju je s potrpljenjem pomiril. Odšla sta in pred vrati srečala našega psihologa. Vprašala sta ga, če je on šef te bande. Odgovoril je, da to ni nobena banda, čemur je tokrat sledil udarec, nekateri

vzgojitelji smo na to reagirali dokaj silovito (čeprav post festum), nekateri drugi pa so otrokom brali pravljice, da so se po razburjenju, ki je nastalo zaradi tega dogodka lažje pomirili in zaspali.⁴

Primer 4): Neki moški (turst, ne iz vasi) je obtožil tri gojence, da so mu ukradli denar. V vzgojiteljevi odsotnosti jih je lovil, jim grozil z fizično kaznijo, policijo in podobnim. Vzgojitelj v pogovoru z gojenci in prizadetim moškim ni mogel ugotoviti krivde kateregakoli od gojencev, lahko pa je ugotovil, da prizadeti ni bil popolnoma trezen. Opazno je bilo tudi, da se je v navzočnosti vzgojiteljev obnašal popolnoma drugače (neagresivno, celo spravljivo), kot se je prej, ko so bili otroci sami.

Primer 5): (Tega ni več mogoče šteti k nasilju v pravem pomenu besede.) Župnik nas je omenil s prižnice v zvezi z našo permissivnostjo in toleranco do pojavov, kot je npr. druženje gojencev različnih spolov; to je ocenil kot nevarno (po informacijah, ki jih imava), (za pojasnilo je treba povedati, da je bil to gostujoči župnik, ker je bil stalni rakitniški župnik na dopustu; ta je tudi pokazal za naš način dela veliko več razumevanja kot vas sicer, in mu gre zato vse najino priznanje).

Očitno je bil že zunanji videz članov terapevtske kolonije (tako gojencev kot vzgojiteljev) za okolico zelo moteč. To bi verjetno v večji ali manjši meri doživeli tudi druge in zato tega pojava ni mogoče povezati samo s tem specifičnim okoljem. Verjetno pa ni preveč drzna domneva, da bi si kmet lepo ostriženega in urejenega vzgojitelja (pri katerem bi že zunanost kazala, da zna tudi pri mulariji držati disciplino), ne upal kar tako udariti, kot se je to zgodilo v našem primeru.

Značilno za takšno ravnanje (sem spada tudi župnik, ki nas je omenil v pridigi) je ostro postavljanje moralnih in socialnih norm (pa tudi predsodkov raznih vrst, ki seveda kot taki niso avtorefleksirani) pred terapevtske cilje. Seveda je pri vaščanih naivno govoriti o kakšnem razumevanju terapevtskih ciljev, ni pa mogoče istih napak oprostiti npr. zdravilišču in župniku. Forsiranje javnega reda in

4 Ko je bilo besedilo že napisano, sva zvedela, da omenjena mladeniča s krajevno skupnostjo nista imela zveze in da so predstavniki krajevné skupnosti v pogovoru z našim psihologom ter ravnateljico zdravilišča pokazali več razumevanja, kot smo ga opazili mi pri svojem delu.

morale ne glede na namen kolonije je primer statičnega gledanja, ki ga zanima samo trenutno stanje, ne pa morda perspektiva ali vzroki. Zaradi tega je takšno gledanje vnaprej zavarovano pred spoznanjem, da pravzaprav samo oblikuje pogoje za nastanek pojavov, ki jih potem kategorizira kot ekscese, je do njih netolerantno, zapira oči pred poskusi, da bi se takšni pojavi res radikalno odpravili in tako devalvirala delovanje terapevtske kolonije z etiketami, kot so »vse se sme«, »ni nobenih norm«, pa tudi »banda«, »hipiji«, »barabe« ipd.

Iz pravkar povedanega izhaja, da so takšne ali podobne terapevtske kolonije nujne ne le za neko določeno število otrok, ki so klasificirani kot »vedenjsko moteni«, ampak tudi za okolje, ki prav tako potrebuje osveščanje o svojem delovanju in v nekem smislu terapijo (je v nekem smislu tudi »vedenjsko moteno«: s tem postane marsikaj mnogo bolj logično, pa se o tem vendar bolj malo govori). Seveda se ob tej ugotovitvi takoj zastavi vprašanje, kako naj poteka interakcija, na kakšna stališča naj se postavi predstavnik, protiokolje, kakšna je vsaj deloma terapevtska kolonija (glede na to, da so stališča okolja, s kakršnim smo imeli opravka, bolj ali manj a priori dana). O nujni interakciji z okoljem in medsebojnem vplivanju je verjetno odveč govoriti, saj sicer pristanemo prav blizu ideologije rezervatov (če že ne taborišč) in vsega, kar je v zvezi s tem.

V zvezi z vprašanjem o interakciji z okoljem je sploh problem nasilja in krivice, ki smo ga predebatirali ob incidentu s »predstavnikom krajevne skupnosti« (gre za problem nasilja na relaciji kolonija-okolje; problem nasilja znotraj kolonije je do neke mere samostojen, vsekakor pa ne spada k temu, o čemer je zdaj govora). Tukaj sva avtorja tega besedila zastopala stališče, da je neka stopnja odkrite konfrontacije z okoljem nujna in da kolonija ne sme biti aktivna samo navznoter, navzven pa kot kakšna oseba, ki se prilagaja pritiskom (situacija na Rakitni je bila takšna, da je okolje izoblikovalo nasproti nam vsaj zametke nekakšne fronte, mi pa tega v obratni smeri nismo storili). Argumenta za takšno stališče sta po eni strani učinkovitost navzven, delovanje na okolje (jasno je, da smo v primeru, ko odpišemo delovanje navzven kot nepomembno, pristali na poziciji usmiljenih samaritanov, ki »pomagajo tem ubogim otrokom v hudobnem svetu« in s tem tisti čas, ko je distanca od sveta mogoča, živimo v iluziji, da ta svet ne obstaja; brez te iluzije se nam sicer takšno delo hitro razkrije kot scanje proti vetru), po drugi pa učinkovitost terapije za gojence.

Mnenja sva, da konfrontacija (ki ni umetna, ampak logično sledi iz načelnih in praktičnih nasprotij) in z njo povezane morebitne ostre reakcije predstavnikov kolonije navzven dajejo okolju feedback o njegovem lastnem tretiranju protiokolja in tako tudi vsaj majhno možnost avtorefleksije. Ta feedback v »ameba poziciji« izostane in pušča prazen prostor, ki lahko tudi še stopnjuje agresivnost okolja nasproti protiokolju (seveda je to samo ena izmed možnih oblik interakcije z okoljem; ta tema je odprta skozi celotno najino pisanje;).

Terapevtska učinkovitost konfrontacije in ostrine je povezana zlasti z agresivnostjo in občutkom za krivico pri otrocih, s katerimi smo imeli opravka, močno izkrivljeno: po eni strani pretirano razvito, po drugi pa nekako napačno usmerjeno. Tako smo opazili, da so otroci kljub svoji poudarjeni agresivnosti zelo strahopetni, da se redno spravljajo na šibkejše, ne zdržijo pa konfrontacije z nekom, ki ga čutijo kot močnejšega, in se umaknejo, čeprav bi bila njihova reakcija upravičena. To je zelo verjetno posledica tega, da so običajno v življenju blizu hierarhične lestvice in da jih dosti dobijo po glavi. Imajo status »grešnih kozlov« (primer 4), ki se ga privadijo, in izgubijo sposobnost ustreznega, včasih tudi ostrega reagiranja (agresivnost je potem tudi maska, s katero prikrivajo občutek zapostavljenosti, poleg ostalega. Zato vidiva v branju pravljič za lahko noč v situaciji, ki je opisana v primeru 3), pranje možganov in perpetuiranje življenjske situacije, v katero so ti otroci že tako in tako zelo pogosto postavljeni: zgodi se jim krivica, pa niso sposobni reagirati.⁵

Bolj na mestu bi bil pogovor o krivicah in reakcijah nanje (videli smo, da je pri teh otrocih reakcija v tistih malo primerih, ko jo zmorejo, nastala iz obupa, ne pa iz preudarka). Kajti krivico so v tem in v večini drugih primerov čutili, in so to tudi dali vedeti.

Starši

Mišljeni so obiski staršev. Za terapevtsko delo so obiski staršev (tj. objektov, ki vzbujajo pri otrocih zelo ambivalentna čustva) že vnaprej moteči, v naši situaciji pa so bili še posebej. Upoštevamo lahko, da je »motenost« otrok oziroma njihova asocialnost v precejšnji meri

5 Dejansko so »vzgojitelji-rezervisti« (tj. noši prijatelji in pomočniki) otrokom brali vsak večer, vendar po najinem mnenju rutina ne opravičuje nekega dejanja v specifični situaciji.

nastala prav v interakciji s starši, torej v polju družine. Če bi izločili druge socializacijske faktorje (šola, ulica, TV itd.), bi vso krivdo za »motenost« otrok morali pripisati staršem, razen ko bi imeli opravka z otroki z minimalno cerebralno disfunkcijo ali kaj podobnega. Ker pa učiteljev otrok, s katerimi smo živeli, ni bilo na Rakitno, so nam socializacijsko okolje predstavljali samo starši. To okolje je delovalo v dveh smereh: starši kot psihofizični individui, ki so se vsako soboto, pa tudi med tednom prikazali na Rakitni, in starši kot osnovna konsistenca otrokovega superega, starši kot internalizirana družina, ki so jo otroci tudi v njeni fizični odsotnosti nosili s seboj. S prvo obliko staršev bova na tem mestu opravila zelo na kratko, z drugo pa po krajši poti v drugem delu.

Za začetek bi se lahko zelo hipotetično reklo, da so tudi starši teh otrok v večini primerov moteni in moteči. To pa bi zahtevalo tako natančno definicijo motenosti in motečnosti kot tudi vzporedno empirično oblikovanje pojmov motenosti in motečnosti na primerih staršev ter preverjanja, kako starši temu pojmu ustrezajo. Zelo verjetno bi bila taka pot še vedno nasilna kategorizacija in bi kvečjemu post festum potrjevala dejstvo, da ti starši nastopajo v socializaciji svojih otrok večinoma patogeno. To pa tako in tako vemo.

Najbolj je motilo, da so bile sobote zaradi obiskov po navadi katastrofalne. Ne glede na to, da terapevtski proces predvideva in celo zahteva blažje katastrofe, meniva, da je šlo tu za čisto nekaj drugega: starši so vzeli svojega otroka za nekaj ur s seboj in ko se je vrnil, se je zdelo, da bo treba z njim začeti čisto znova. Ko so se otroci npr. pritoževali čez hrano, so jih starši tolažili, da bodo imeli doma spet vsega na razpolago, naj samo »še malo potrpijo«, »zagiftali« so jih s keksi in čokoladami, spet drugi so otroke ozmerjali, da so razvajeni in hudobni. Nikoli pa ni prišlo do tega, da bi zahtevali, naj jim otroci povedo, kakšna je hrana in v čem je slaba ter da bi na podlagi tega pomagali otroku, da kritično oceni situacijo, da razmisli, zakaj je hrana tako slaba.

Prav tako naju je motilo tolaženje v smislu »še malo potrpite«, kar je sproti skušalo razvrednotiti vse naše delo na ustvarjanju situacije, ki je trpljenje in jo je treba zato pretrpeti. Hkrati so sladke obljube, kako bo doma, otroke mamile, da so se projicirali v tisti dan, ko se bodo vrnili k Družini (pervertirana mitologija vračanja k izvoru), in so zato težje živeli situacijo tu-in-zdaj.

Še huje je bilo, ko so starši nasledli vsaki otrokovi izjavi. Ne sicer vsi, bili pa so nekateri, ki so napadali vzgojitelje z besedami: Kako pa

ravnate z mojim otrokom? ne da bi prej vzgojitelja karkoli vprašali. Glede na to, da so bili včasih tudi starši kot otroci izvedenci v laganju, so se dejstva izkrivila na neskončno potenco. Bili so namreč tudi starši, ki so z nama ravnali zelo prijazno, v Ljubljani pa so dajali izjave kot: Saj ni čudno, da je tako, ko pa jih hipiji vzgajajo.

Zdi se nama, da so od vseh tipov okolja prav starši najbolj oteževali delo kolonije. Kot objekti, ki pri svojih otrocih zbujajo najintenzivnejša čustva, »ljubezen« po eni strani in »mržnjo« po drugi, so lahko najučinkovitejše zmanipulirali otroke medtem, ko npr. do zdravilišča otroci, razen nekaj izjem, niso gojili ambivalentnih čustev, ampak so ga odklanjali. Manipulacija se je dogajala predvsem na način dvojne spone (ki pa je nismo uporabljali kot možno terapevtsko protisredstvo), npr. da so starši silili otroka v vlogo grešnega kozla (prve besede ob obisku: Tukaj pa nisi nič priden, a ne? Tukaj nisi doma; tukaj te vzgajajo tako, kot vedo, da je prav). Nato pa v vzgojiteljevi odsotnosti ravno obratno, zakaj so vzgojitelji dolgolasi ipd. Od začetka je bilo pretresljivo in zanimivo prisostvovati snidenju: starši so prišli s svojo predstavo o otroku in so mu jo servirali kot utelešeno v njem, otroci pa so v glavnem otrpnili, se spet »olikano« vedli, še posebej, če je bil zraven vzgojitelj, kar pa jih je po drugi strani spet mučilo, saj so vedeli, da je vzgojitelju znano, da so sicer do njega precej bolj sproščeni. Verjetno se je to zgodilo zato, ker so ob travmatskem doživetju ponovnega srečanja z Materjo, z Očetom, z Avtoriteto asociirali še druge avtoritete, npr. Vzgojitelja iz šole. In tako dalje. Nato navzočnost ni bila več zanimiva, bila je predvsem mučna – na standardni relaciji družinskih članov in tujca, ki »se za družino zanima« in ve nekaj o njej, ter hoče v njej nekaj spremeniti. Srečanje na relaciji »Jaz mislim, da ti o meni misliš, da jaz mislim o tebi, da si zajeban. Jaz mislim, da ti veš, da jaz o tebi vem, da si to napravil; in podobni laingovski vozli; tudi bolj zapleteni, vsekakor pa destruktivno vplivajoči na terapijo, če je pojmovana kot odstiranje tančic in snemanje mask.

Praktično se je vse vzgojno delovanje staršev vrtelo v krogu: Ali si priden ali nisi priden? z digresijami v smeri: Potem je pa vzgojitelj slab ali pa Ubogi, to je pa zaradi hrane. Nikoli ni prišlo do: Opažam, da si drugačen, da si bolj komunikativen, manj agresiven. Starši so nenehno kazali dober namen, da vzbudijo v otroku čim močnejšo krivdo zaradi Nečesa (Ničesar), storjenega v njihovi odsotnosti. Ta krivda naj bi bila angel varuh na otrokovi poti, medtem ko so odsotni.

Na vzgojitelje so se obračali predvsem z gorečimi prošnjami: Pomagajte našemu otroku, obdržite nam ga takšnega, kot je. Do vzgojiteljev so se v otrokovi navzočnosti vedli tako, da so hoteli imponirati s tem, da so otroka tlačili v drek. Saj vemo, da je tak in tak. Vi pa ste bolj vsevedni. On ne ve, kaj dela.

Otrokom so skušali ugažati s tem, da so vzgojitelja v njegovi odsotnosti tlačili v drek. Nastradali so predvsem otroci. Seveda je bilo število staršev, ki so bili še kar razumevajoči, minimalno.

Obiski

Mišljeni so ostali obiski, brez staršev. Najprej je treba povedati, da jih je bilo res mnogo in smo se po tej plati počutili prav tako malo osamljene kot opice v živalskem vrtu. Sestavljali so jih strokovnjaki, katerih poklicno področje se vsaj deloma pokriva z našim delom, novinarji ter družbenopolitični delavci. S strokovnjaki so debate potekale v glavnem na strokovni ravni (kolikor smo je zmogli), in je navadno niso presegle. Mnogokrat pa se je v pogovorih zgodilo, da so obiskovalci po začetnih splošnih informacijah zaplavali v višine optimizma in zanesenosti, nato pa smo bili mi v dilemi, ali naj jih vlečemo nazaj (in tako tvegamo, da morda popadajo v globine pesimizma in spodnesenosti), ali naj jih pustimo kar tam. Res je namreč, da takšen optimizem sam po sebi nikakor ni preveč ploden, kakor tudi nam pohvale, da smo entuziasti, idealisti in še kaj, niso bile v posebno pomoč. Ob teh pohvalah, ki so pravzaprav etikete, sva namreč mnjenja, da je v primeru, da pristanemo na te oznake, naše delo razvrednoteno. Ne le, da se v slovenskem jezikovnem in kulturnem prostoru izraza »idealist« drži rahel pridih norosti, izraza »entuziast« pa pridih diletantizma (na ti dve vlogi pa pri vsej svoji laičnosti ne pristajava), gre tudi za čisto temeljna vprašanja pojmovanja vloge vzgojitelja. Za takšnimi oznakami (slišali smo jih tudi od osebja zdravilišča) stoji namreč t. i. »ideologija žrtvovanja«, načelo, da se mora vzgojitelj žrtvovati za cilje vzgoje. Na vlogo žrtve pa tudi ne pristajava (v času, ko sva bila še objekta vzgojnega procesa – ta čas manj intenzivno še traja, sva bila namreč prevečkrat žrtvi te ideologije žrtvovanja). Misliva, da lahko vzgojitelj dobro opravlja svojo nalogo le, če je hkrati res on sam, ne pa, da s tem, ko se žrtvuje, v resnici Sebe žrtvuje Vzgojitelju, in je tako zreduciran na svoje funkcije (nekako tako je Marx definiral proletariat).

Kolonija kot nosilec protiokolja

Kakšna je funkcija kolonije kot protiokolja?

- Če je kolonija terapevtska in delo z otroki, pri katerih je po našem mnenju treba nekatere načine reagiranja (vedenjske vzorce) spremeniti, potem je nujno ustvariti alternativno okolje. To je prijem, ki zajema problem pri dnu; okolje, iz katerega mulci izhajajo, ima namreč gotovo zelo veliko vlogo pri nastajanju motenj, oziroma vedenjskih vzorcev, kakršni že so;
- običajni faktorji, sredi katerih otroci živijo, delujejo izrazito antiterapevtsko;
- terapija je bila namreč vzeta izrazito socialno, neklinično. To pa je mogoče samo v situaciji, ki je čimbolj radikalno drugačna od tiste, v kateri otroci navadno so;
- tu se postavlja zahteva po tem, da bi terapija prešla meje institucij in prišla v vsakdanje življenje, kar po eni strani zahteva dezinstitucionalizacijo institucij (kolonija je bila tak poskus), po drugi pa tudi neko določeno raven receptivnosti za terapijo v sami družbi in življenju.

V čem je protiokolje?

- Problem neavtoritarnosti in avtoritete je bil zelo izrazit z obeh strani: na eni strani so imeli mulci jasno, čeprav ne formulirano predstavo o avtoriteti (kateri so elementi, ki avtoriteto definirajo, in obratno: če je nekdo postavljen kot avtoriteta, mu avtomatsko pripišejo ustrezne lastnosti). To so prinesli s seboj, mi pa jim na to nismo odgovorili tako, da bi jim ustregli, ampak smo poskušali uveljaviti koncept vzgojitelja, ki ni avtoriteta in ne ustreza otrokovi predstavi o njej. Tako nastane nekakšna praznina: vzgojitelj hoče biti nekaj, otroci ga hočejo za nekaj drugega; rezultat je konflikt (tudi notranji, v otrocih);
- v začetku prvo srečanje okolja in protiokolja povzroči pri otrocih predvsem nekakšno travmo, saj so postavljeni v čisto drugačno situacijo, ki je sicer bolj permissivna od vsakdanje, jih pa zaradi nenavajenosti bolj šokira kot represivna (to velja zlasti za začetek);
- travma, ki nastane, je uporabna v terapevtske namene;

- prav v šoku, ko otrok (ali kdor je že v tem procesu) »izgubi tla pod nogami«, se poveča njegova receptivnost (ko je vržen iz vsakdanjega tira, kjer je sicer slep za vse drugo in sam sebi zadosten);
- reakcija na odrekanje avtoritete je najprej zahtevanje avtoritete: obračanje na vzgojitelja, ki naj odloči o vsaki, tudi najmanjši stvari (iz tega je mogoče videti, da otroci že intenzivno doživljajo novo situacijo, v kateri avtoritete ni, so je pa še vedno vajeni od drugod in jo zahtevajo);
- spazme so različne stopnje prilagoditve na neavtoritarno situacijo; nekateri so vse do konca pogrešali red in mir in policaja nad sabo; drugim se je situacija prej pokazala kot taka, ki omogoča večjo stopnjo somorealizacije. To je hkrati tudi dokaj zanesljiv indikator za nivo socialne zrelosti (starejši, zlasti dekleta, so najmanj pogrešali avtoriteto, pri otrocih od 11 do 13 let je bilo opaziti največje pogrešanje avtoritete, konkretno mame);
- ponotranjena družina, ki jo otroci prinesejo s sabo, je tudi še blizu vprašanja avtoritete (čeprav se otroci od 9 do 14 let verjetno manj identificirajo s starši kot mlajši);
- vendar pa smo imeli opravka s specifično situacijo: pri nekaterih še nenormalna navezanost na starše, pri drugih že zelo močna neodvisnost;
- po prvem šoku so začeli prevzemati vedenjske vzorce svojih staršev še bolj kot sicer (staršev sicer ne poznam dosti, vendar je nekakšen poprečen primer takega vedenja zadosti znan); otroci doma verjetno nimajo točno takih vzorcev. V tej vakuumski situaciji so najprej reagirali tako, kakor opažajo, da doma reagirajo starši; s tem naj bi dokazali nekakšno odraslost. Po drugi strani pa se jim to zdi najbolj varno oz. konformno, ker starši pač že vedo, kako se je treba vesti. Tako se zbudijo tudi ambivalentna čustva do staršev – po eni strani sprejemanje, po drugi odbijanje (primer dekleta, ki jo je prišla mati obiskat, pa najprej sploh ni hotela ven, potem pa ji je ves dan lagala, kako da jo tu zatirajo). V tej interakciji me je zelo motilo to, da otroci niso bili taki, kot so, »niso igrali svoje vloge«, če naj se tako psihološko izrazim, ampak da so čisto shizofrenično izbirali mod raznimi vlogami (staršev, vzgojiteljev, učiteljev ...);
- privatništvo: bilo je zelo izrazito (zlasti pri dekletih) in za nas zelo moteče. Ta pojav po vsej verjetnosti ni specifičen samo za te t. i. »vedenjsko motene« otroke, ampak je dosti bolj splošen, je

simptom neke miselnosti v družbi; že v prvem delu sva predpostavljala, da so »vzgojna načela zdravilišča« nekako reprezentativna za vzgojo v družbi, kakršna je (dopuščene so nekatere izjeme);

- vsekakor tudi to pomeni okolje, čeprav bi ga srečali tudi drugje;
- ob tem se odpira še eno vprašanje, ki vodi malo vstran, je pa v zvezi s celotnim pisanjem: ker terapija te kolonije izhaja v čim manjši meri iz simptomatike, se ni omejevala samo na tisto, kar je bilo kategorizirano kot vedenjske motnje, ampak je zadevala tudi druge vedenjske vzorce, pri katerih smo soglašali, da so za bolj zdrave odnose neustrezni;
- čeprav smo deloma poznali simptomatiko, smo se temu skušali izogniti (izhajati iz tu-in-zdaj), pri čemer smo ugotovili, da so otroci, s katerimi smo imeli opravka, nekoliko težavnejši kot otroci v poprečju, ki pa bi jih vseeno ne mogli imenovati normalni;
- šlo je za to, da se po eni strani pojem »vedenjske motnje« spremeni, tako da zganjamo terapijo z vsemi vedenjskimi vzorci, ki jih dojemamo kot neustrezne, ne pa samo s tistimi, ki so kot takšni zapisani (s čimer se sicer okličemo za razsodnike o ustreznosti, in tako stopimo na vroče področje ideoloških temeljev svojega početja). Poleg tega, da je bila to ena od najbolj motečih stvari, je bila tudi ena od najbolj zakoreninjenih, in tu napredek ni bil tako velik kot npr. v doživljanju neavtoritarne situacije;
- privatništvo se je odražalo v skrivanju svojih predmetov, nepriljubljenosti deliti slaščice, krajah (ki so simptomi privatništva, ne pa kak »greh«), pa tudi v grabljenju hrane – zlasti npr. na celodnevni izletih, kjer se je jedlo brez prave potrebe, iz nekakšne paranoje;
- ravno pri deljenju hrane pa je bil proti koncu dokaj opazen napredek;
- lagodnost in udobje meščanskega življenja: TV, svoja soba ipd.: v tem primeru nam je prišla nekako prav resnična omejenost s situacijo, npr. televizije enostavno nismo mogli gledati po navodilih od zunaj, in to je bilo za terapijo čisto koristno, saj globoko dvomim, da bi televizija pozitivno učinkovala na terapijo.* Je faktor, ki je usmerjen nasprotno; spada med elemente okolja, ki generirajo pojave, s katerimi smo imeli opravka. Televizija bi odigrala podobno vlogo kot obiski staršev, čeprav verjetno manj intenzivno že zato, ker je na Rakitni slaba slika – vzdihovanje po domačem, udobnem avtoritarnem življenju.

Vzgojitelji kot predstavniki protiokolja:

- poteze protiokolja smo skušali vsiliti tudi otrokom, čeprav ne misliva, da smo bili idealni predstavniki protiokolja, da nismo prinesli s sabo nič okolja;
- vsiliti: vprašanje nasilja, h kateremu se bo treba še malo vrniti;
- skušali smo najti antipode reakcijam otrok: oni so zahtevali avtoriteto, mi smo jim jo odrekli; demonstrirali smo drugačne vedenjske vzorce (nedestruktivne, neagresivne), skušali smo biti manj paranoični v zvezi s hrano; dali smo jim feedback, ko smo sami razgrabili hrano tako kot oni. Verjetno bi bilo dobro v prihodnjih kolonijah poskusiti s postopnim izločanjem zasebne lastnine;
- treba bi bilo takoj na začetku pripraviti dispozicije, ki bi omogočale progresivno izločanje, ne pa takoj od začetka nastopiti s silo (tu ni bilo ne enega ne drugega);
- naš način življenja je bil bolj na ravni »biti sam in biti v skupini« (čeprav smo imeli zelo malo priložnosti biti sami, kar je tudi organizacijski kiks), medtem ko otroci niso znali biti niti sami, niti v skupini. Zato nismo hoteli biti enkrat med njimi, drugič stran od njih, ampak bolj poleg njih in mimo njih; kazati svoje življenjske vzorce, da bi jih oni videli in morebiti preizkusili oz. sprejeli, npr. emocionalno doživljanje, receptivne sposobnosti, itd.;
- že vprašanje nasilja (gre za nasilje znotraj kolonije: navzven je to obdelano na drugem mestu) glede na to, da so ti otroci sami precej nasilni, je bil problem, kako to agresivnost zmanjšati, kanalizirati v sprejemljive oblike. Po drugi strani pa, glede na to, da vzgojitelj noče biti reduciran na svojo funkcijo, ampak hoče biti on sam kot človek, je problem v tem, da ti otroci tudi sami zelo intenzivno izzivajo nasilne reakcije. Vprašanje je bilo, ali naj se agresivne reakcije vzgojiteljev izločijo ali naj se ustrezno usmerijo. Od vsega začetka sem bil mnenja, da je lahko agresivna reakcija (podobno kot sva napisala za zunanje okolje) v neki določeni situaciji pozitiven feedback, ki odseva otroku njegovo ravnanje. Nasilno je bilo tudi to, da smo razgrabili hrano, vendar se vsi strinjamo, da je bil učinek pozitiven. Ravno tako je pozitivno, če otrok čuti, kdaj je dosegel tisto mejo, kjer je tolerantnost (ki je bila eno od naših prvih načel) bistveno zmanjšana. To je

orientacija, ki je v običajnem okolju verjetno nima v neizkrivljeni obliki: npr. učitelji, ki se delajo skrajno tolerantne, igrajo angelsko vlogo, vlogo žrtve (o kateri je bilo tudi že govora) in se izogibajo nasilni reakciji, pri čemer pa otroci visijo v praznem in ne vedo, kaj s svojim dejanjem povzročijo;

- ko pa učitelji izgubijo živce, sledijo histerične reakcije, ki jih otrok nujno doživi kot krivico, ker so izražene na tak način, da jih drugače ne more doživeti. Potrebno pa je, da ostre reakcije otrok ne doživi kot kazen, ampak kot odgovor na svoje dejanje; če tega ne doživi kot kazen, potem je to lahko feedback, sicer pa se razumevanje in občutenje ter avtorefleksija prekrijejo z občutkom krivde, prizadetosti, krivice, želje po maščevanju ipd.

Sklep

Upava, da bo najina razprava plodno prispevala k razvoju pedagoške vede na Slovenskem. Kot sva že v uvodu povedala, analiza ni končana. Povzetek osnovnih izsledkov ni podan, prav tako ni končne besede o odnosu med okoljem in protiokoljem. Vendar meniva, da vsega tega ni težko razbrati iz besedila samega. Meniva tudi, da izsledki niso uporabni le pri načrtovanju in izvedbi prihodnjih terapevtskih kolonij, ampak da so vsaj nekateri vidiki uporabni tudi širše, saj so iz te analize razvidna npr. opažanja o bistvenih značilnostih vzgoje pri nas, kakor so se nama pokazale med najinim enomesečnim vzgojiteljskim delom na Rakitni.

Literatura

Laing R. D. & Esterson A. (1973). *Sanity, Madness and the Family*. London: Penguin.